

Bir Vergi Reformuna Niçin İhtiyacımız Var?

Yazan :

Vedat Eldem

(Ankara)

İstikrazlar hariç, memleketimizde Devlet varidatı % 97,5 nisbetinde vergiye dayanır. Devletin menkul ve gayrimenkullerile işletmelerinden temin ettiği safi hasılat, son senelerde ortalama 25 milyon lirayı geçmemiş ve bunun nısfına yakın bir kısmı piyango ve radyo gelirleriyle mahiyet itibarıyla farklı olan para cezalarından terekküp etmiştir [1]. Bu itibarla Devletin gerek münakale, gerek ticaret ve sanayi sahalarında sahip bulunduğu kudretli ve çoğu rakipsiz işletmelere rağmen, bütçe varidatı hemen hemen tamamen vergi tahsilâtına mütevakkıf bulunmaktadır. Mecmu varidatta vasıtalı ve vasıtasız vergilerin ortalama hisseleri % 40 ve % 60 nisbetindedir.

Etüdümüz halen mer'i olan vasıtasız vergilerin ve bu vergilerle mükelleflerin malî kudretleri arasındaki rabitaların tetkikine tahsis edildiğinden, vasıtalı vergiler mevzu dışında bırakılmıştır. Bunlar istihlâkla alâkalı bulduklarından, ekseriyetle mükelleflerin masrafları nisbetinde tahavvül ederler ve fakat masraflar çok zaman gelirlerle mütenasip olmadığından, bu nevi vergilerde âdil bir mükellefiyetin temini mümkün olamamaktadır. Vasıtalı vergilerin diğer bir mahzuru, hayatı pahalandırmak suretile bir kısım gelirlerin iştirâ kudretini tahdit ederken, kâr nisbetlerini maliyetlere göre tayine alışkın ticaret erbabının kazançlarını arttırmasına vesile teşkil etmesidir.

Halbuki modern anlayışa göre sistemli bir mükellefiyet aynı zamanda gelirler seviyesindeki bariz farklar üzerinde tesviyeci bir rol oynamalıdır. Modern vergi sistemlerinin mümeyyiz vasfı, küçük gelirleri mümkün olduğu kadar siyanetle vergi yükünü yüksek gelirlere tahmil eylemektir.

[1] Hazine kefaleti ile karşılanan açıklar ile İktisadi Devlet Tesekkülleri camiasında kalan kârlar bu hesaba dahil değildir.

Çünkü iyi ayarlandığı takdirde, yüksek gelirlerde vergi nisbeti ne kadar tezayüt ederse etsin, arta kalan meblâğ gelir sahibi için her zaman kâfi bir cazibe muhafaza eder. Dikkat edilecek yegâne husus, verginin hesap-sız nisbetlerle teşebbüs fikrini ve kazanç hevesini körletip kendi kendini imha etmemesidir.

Memleketimizde halen tatbik edilmekte olan vergi sisteminin zamanla uğradığı tebeddüllerle istihdaf ettiği gayeden ne suretle tedricen uzaklaştığı tetkike değer mahiyette olmakla beraber ,bu husus mevzuumuz dışında kalmaktadır. Gayemiz sadece muhtelif irat vergilerinin tatbikatından doğan ve vaznı kanunun maksadile kabili telif görmediğimiz hali hazır vaziyeti tebarüz ettirmekten ibarettir.

Memleketimizde halen tatbik edilmekte olan vasıtasız vergiler şunlardır :

- 1) Kazanç vergisi
- 2) İktisadî buhran vergisi
- 3) Muvazene vergisi
- 4) Hava kuvvetlerine yardım vergisi
- 5) Yol vergisi
- 6) Hayvanlar vergisi
- 7) Veraset ve intikal vergisi
- 8) Arazi ve bina vergileri
- 9) Binalardan alınan savunma vergisi.

Bunlardan başka köy maliyesinde salma ve imeceyi zikretmek lâzımdır.

Arazi ve bina vergileri 2871 sayılı kanunla Hususî İdarelere terkedilmiştir. İktisadî buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri ise, kazanç vergisinin mütemmimi sayılabilir ve etüdümüzde kazanç vergisiyle birlikte mütalâa olunmuştur.

Maliye Bakanlığının neşrettiği rakamlara nazaran 1947 yılında hizmet ve kazanç erbabı itibarile mükellef adedi ve bunlara tahakkuk ettirilen vergi miktarı berveçhiatidir [2]. (Yekûnlara İktisadi Devlet teşekküllerine ait vergiler dahil değildir).

[2] 1949 yılı bütçe kanunu tasarısı ve bütçe komisyonu raporu, Ankara 1949, sahife 50/51.

	Mükellef adedi	Vergi yekûnu (Lira)
Hizmet erbabı	320.800	262.798.250
Karneli müstahdemler	111.179	2.299.446
Kazanç erbabı	487.819	87.171.098
	919.798	352.268.794

Mezkûr rakamlara göre, mükellef başına isabet eden vasatî vergi miktarı şöyledir :

	Lira
Kazanç erbabı	175
Hizmet erbabı	819
Karneli müstahdemler	27

Ancak Maliye Bakanlığının verdiği rakamları olduğu gibi kabul etmek mümkün olmasa gerektir. Maliye Bakanlığı, hizmet erbabından bordroya tâbi olanlar ile olmayanların adedini şu suretle tesbit etmiştir :

	1946	1947
Bordroya tâbi olmayan hizmet erbabı	195.994	200.000
Bordroya tâbi hizmetliler	109.851	120.800

Bordroya tâbi olmayan hizmet erbabı, kazanç vergisi kanununun muaddel 30 uncu maddesine göre, istihkaklarını umumî, mülhak ve hususî bütçelerden, bankalardan, sermayelerinin en az yarısı Devlete ait müesseselerden, menafîi umumiyeye hadim cemiyetlerden, imtiyazlı şirketlerden, köy sandıklarından, ticaret, ziraat ve sanayi odalarile borsalardan alan kimseler olduğuna ve bu daire ve teşekküllerde çalışanların adedi malûm bulunduğuna göre, Maliye Bakanlığınca verilen rakamın kontrolü mümkündür. İstihkaklarını umumî, mülhak ve hususî bütçelerden alanların adedi son olarak 1946 yılında icra edilen memur sayımı neticelerinden alınabileceği gibi, 1949 yılı bütçe kanunu tasarısına bağlı cedvellerde

de bu hususa ait mütemmim malûmat mevcuttur. Bankalar ve İktisadi Devlet teşekküllerinde çalışanların adedini ise, bu müesseselere ait neşriyattan takip etmek kabildir. Mevcut malûmatı derlemek suretile aşağıdaki neticelere varılmaktadır :

Kazanç Vergisi Kanununun 30 uncu maddesinde bahsî geçen memur ve hizmetlilerin 1949 yılındaki adetleri

İstihkakları umumî bütceden ödenen :	
Memur ve hizmetliler [3]	143.853
İşçiler [4]	18.997
Dul, yetim ve emekliler	67.379
İstihkakları mülhak bütcelerden ödenen :	
Memur ve müstahdemler	56.174
İşçiler	25.810
Dul, yetim ve emekliler	5.000
Hususî İdareler memur ve müstahdemleri	21.690
Belediyeler memur ve müstahdemleri	23.000
İktisadî Devlet teşekkülleri memur ve müstahdemleri...	19.017
İşçiler	74.420
Sair teşekkülleri (tahmini)	10.000
	465.340

1946 yılı nazarı itibara alınacak olursa bu miktar 435.915 olarak tahakkuk ettiğine göre, bizi ilgilendiren 1947 yılı için 445.000 rakamının kabulü maksadı temine kâfi gelir. Bu miktara bordroya tâbi hizmet erbabı ilâve edilirse, Maliye Bakanlığının hizmet erbabı adedi olarak gösterdiği 320.800 rakamının 565.800 olarak tashihi icabeder.

	Mükellef adedi	Vergi tahakkukuku (Milyon TL.)
Kazanç erbabı	455.349	61.2
Hizmet erbabı	565.800	262.8
Karneli müstahdemler	111.179	2.3

[3] Subay ve gediklilerin adedi 45.300 tahmin edilmiştir.

[4] Askerî fabrikalar için bir tahmin ihtiva etmektedir.

Bu rakamlara göre mükellef başına isabet eden vasatî vergi miktarı şu suretle hesaplanabilir :

Mükellef başına ödenen vergi

Kazanç erbabı	135	Lira
Hizmet erbabı	465	»

Kazanç erbabı maddesinin müfredatını tetkik edecek olursak, beyannameye tâbî 7101 mükellef dışında, gayri safi irat karinesi üzerinden vergiye tâbî mükellefler ile gündelik kazanç üzerinden vergi veren seyyar satıcıların ekseriyeti teşkil ettiğini görürüz. Bunların adedile ödedikleri verginin miktarı ve mükellef başına isabet eden vasatî vergi aşağıda gösterilmiştir :

	Mükellef adedi	Ödenen vergi TL.	Mükellef başına TL.
Gayri safi irat üzerinden			
vergi verenler	280.000	26.112.972	93
Seyyar mükellefler	196.808	6.445.070	33

Hizmet erbabı ile kazanç erbabının mükellef başına ödedikleri vergi miktarları arasındaki farklar, vergi matrahlarında ve karinelerde esaslı bozuklukların mevcudiyetini göstermekte ise de, ödenen vergiler, gelirlerle karşılaştırılmadıkça, bu bozukluğun vehameti hakkında tam bir edinmek mümkün olmaz. Maalesef kazanç erbabının geliri hakkında hiç bir malûmata malik değiliz. Bilinen bir şey varsa, gayrisafi irat karinesi üzerinden vergiye tâbî olanların, hizmet erbabına nazaran yüksek gelirli olduklarıdır. Çünkü ekserisi mağaza, imalâthane, dükkân, idarehane, depo ve andiye sahiplerinden müteşekkil olan bu zümreye dahil kimseler, müesseselerinde ücretli işçi ve memur çalıştırdıkları gibi, memleketteki hususî otomobillerin % 80 - 90'ına sahip bulunmaktadırlar. Halbuki bu müessese sahipleri, müesseselerinde çalıştırdıkları müstahdemlerden az vergi ödemektedirler. Filhakika yukarıda da tebarüz ettirildiği üzere, hizmet erbabının ödediği senelik vasatî vergi 465 lira iken, işgal ettikleri binaların gayrisafi iradı üzerinden vergi veren sanat ve ticaret erbabının senelik vergi tediyaı 93 liradan ibarettir.

Bordro usulüne tâbi olmayan 445.000 memur, müstahdem, işçi ve mütekaide 1947 yılında ödenen ücretin tutarı 990 milyon lira etrafında olup, bu miktar adam başına ortalama 185 liralık bir aylık ücrete tekabül etmektedir. Bordroya tâbi 120.800 hizmet erbabının ekserisi işçiden tereküp ettiğinden, bunlara ödenen ücretin tutarı 140 milyonu geçmesi gerektir. Bu donelere göre, hizmet erbabına tahmil edilen vasitasız vergiler, istihkaklarının % 22,3 nisbetini bulmaktadır. Yukarıda bahsi geçen ticaret erbabına, vasatı işçi ve memur ücretini geçmeyen bir gelir atfetsek dahi, ödedikleri vergi nisbetinin % 3,5 ten ibaret kaldığını müşahade edebiliriz.

Kazanç vergisi kanununun bugünkü halile ihtiva ettiği diğer bazı tezat ve adaletsizliklere temas etmemek elden gelmiyor. Tetkike dayanmayan, sırf varidatı arttırmak gayesine matuf sayısız tadil ve ilâveler kanunun muvazenesini alt-üst etmiş ve mükellefiyet bakımından vatan-daşlar arasında derin farklar husule getirmiştir.

Bordroya tâbi olan ve olmayan müesseselerde çalışan hizmet erbabının, istihkakının ortalama olarak % 22,3 ü nisbetinde vergi ödediğini tesbit etmiştik. Bu nisbet senenin 300 iş gününde tatbik edilirse, beher ücretlinin yılda 81 iş gününü Devlete hasrettiği anlaşılır. Buna mukabil kanun, gayrisafi kazançları üzerinden vergiye tâbi tutulanlara, muhtelif zamlarla birlikte 13 ve en fazla 26 iş gününe tekabül eden bir mükellefiyet tahmil eylemektedir [5]. Bu sınıfa, her nevi nakil vasıtasını, mal sahibi veya müstecir olarak işletenler, kabzımallar, madrabazlar, tellallar, artistler girmektedir. Teşvike lâyık mütalâa edilebilen artistler istisna edilirse, diğerlerinin hangi esbabı mucibeye istinaden vergi mükellefiyeti bakımından mazhariyet kazandıkları bir türlü anlaşılammaktadır.

Karine esasına göre vergiye tâbi olan sanat ve ticaret erbabının hakikî kazançları ve binnetice bunlara tahmil olunan vergi nisbeti bilinmemekle beraber, kazanç vergisi kanunun istihdaf ettiği gaye ve tutarı malûm olan iratlara yüklenilen vergi nisbetleri esas tutulursa, ödedikleri vergiye nazaran, sanat ve ticaret erbabına kanunun atfettiği kazançları hesaplamak mümkündür. Zira kazanç vergisi kanunu mükellefleri sınıflandırmak suretile vergi nisbetlerini istihdaf etmemiş, sadece doğrudan doğruya tesbit edilemeyen gelirlerin tahmini için usuller aramıştır. Bu itibarla meselâ, ticarî kazançların gayrisafi irat karinesine tâbi tutulmuş olması, sırf kazanç miktarının başka türlü tahmin edilememiş olmasından ileri gelmektedir.

[5] Kazanç Vergisi Kanunu, madde 37.

Ana hatları ve prensipleri itibarile kazanç vergisi kanunu (eski şekli) büyük kazançları küçüklere nazaran ve say ile sermayenin müşterek mahsulü olan iratları yalnız emeğe dayananlara nazaran daha ağır bir mükellefiyete tâbi tutmak hedefini gütmüştür. Tatbikat ise, tamamen aksine bir netice vermiştir. Hizmet erbabının vergi mükellefiyeti, vasati istihkaka nazaran % 22,3 olduğundan, kazançları daha yüksek bulunduğu bilinen ve say ile sermayenin birleşmesinden husule gelen iratlara, kanunun ruhuna aykırı düşmemek için, en aşağı vasat memur maaşlarına tatbik edilen yuvarlak hesap % 30 vergi nisbetinin tatbiki icabeder. Bu nisbet karine esasına tâbi olanların ödedikleri vergi miktarına tatbik edilirse, oldukça müreffeh bilinen bu zümreye, malî mevzuatımız muvacehesinde atfolunması lââzımgelen vasati geliri hesaplamak mümkündür. Herkesin yapabileceği basit bir hesap ameliyesi sonunda, sanat ve ticaret erbabının kanun nazarındaki vasati aylık kazançları 26 (yirmialtı) lira olarak tahakkuk etmektedir [6]. Senelerdenberi devam edegelen bu halin maliyecilerin nazarından kaçmış olmasına ihtimal verilemezse de, buna karşı bir tedbir aranmamış veya bulunmamış olması hayreti mucib olmaktadır.

Müteahhitler, gayrimenkul alım satım ile iştigal edenler gibi istisnâ muameleye tâbi mükelleflerin % 30 vergi esası üzerinden hesaplanan aylık kazançları 754 liraya tekabül etmektedir ki, bu da mezkûr sedüle dahil vergi esasının daha isabetle tayin edildiğine delâlet eder.

Memleketimizdeki irat ve sermaye vergilerini tamamlamak için, daha ziyade ziraati ilgilendiren arazi ve hayvanlar vergilerine de temas etmek doğru olur. Bu iki vergiden yapılan tahsilât ziraî gelirlerin % 2 sini geçmediğinden [7], ziraatin hemen hemen vergiden muaf tutulduğu neticesine varılabilir. Vazıkanun köylümüzün hayat şartlarını ve gelirinin azlığını gözönünde tutarak, ziraî gelirlerin yükünü mümkün olduğu kadar tahfif etmek prensibini kabul etmiştir. Ancak bu kararın isabet derecesini anlamak için ziraî gelirlerin diğer küçük gelirlerle ve bilhassa işçi gelirleriyle mukayese edilmesi lâzımdır. Ziraatin bugünkü mahsul fiatlarına göre, asgarî 3 milyar liralık bir gelir sağladığı hesaplanmaktadır [8]. Bu meblâğ 2,7 milyon köylü ailesi arasında taksim edilirse,

[6] Gayrisafi irat karinesi üzerinden vergiye tâbi 280.000 mükellefin 1947 yılında ödediği vergi yekûnu 26 milyon liradır ki, bu meblâğ, ortalama % 30 kabul edilen bir mükellefiyete nazaran, 87 milyon liralık bir gelire veya adam başına 26 liralık aylık kazançla tekabül eder.

[7] Salma ve imece ile birlikte bu nisbet % 4 ü bulmaktadır.

[8] Şefik Bilkur, VI.1949 tarihli Türk Ekonomisinde 3,4 milyar rakamını vermektedir.

beher aile başına 1100 liralık bir gelir isabet etmektedir ki, bu meblâğ bir işçinin vasatı yıllık kazancına muadildir. Ancak köylü gelirinin hesabına esas olan rakamlar istihsâlin müstahsil fiatile kıymetlendirilmesi suretile elde edilmiş olduğundan, bu meblâğın karşılığı olan mahsul miktarı, işçinin perakende fiatile satın alabileceği miktardan en aşağı bir misli fazladır. Kat'iyet bakımından münakaşa götüren bu hesaplardan maksat köylü gelirinin işçi gelirinden az olmadığını tebarüz ettirmektedir. Aksi halde köylenden şehirlere doğru bu günkünden çok daha büyük mi kyasta bir insan akınına şahit olurduk. İşçiliğin ziraattan az faydalı veya şerefli bir meslek olduğunu kimse iddia etmeyeceğine göre, mükellefiyet bakımından bu farklı muamelenin de izahı gerekmektedir.

Geçim haddinin dunundaki ücretlere dahi ağır bir mükellefiyet tahmil eden bir sistemde, vergi muafiyetinin çok ciddi esaslara istinat etmesi şarttır. Devlet hizmetinden herkesin istifade ettiği gibi, bu hizmetlerin sebebiyet verdiği masraflara bütün vatandaşların gelirleri nisbetinde iştirak etmeleri mantık ve adalete en yakın görülen hal çaresidir. Bu suretle hem münferit gelirlere tahmil edilen vergi yükü hafiflemiş, hem de âdil bir mükellefiyet sistemi ihdas edilmiş olur.